

Čisto na koncu pa je Kristina nagovorila še vse ženske. Ta njen nagovor lahko razumemo kot nekakšen nasvet, kakšne naj bodo ženske, da bodo postale častivredne in se bodo lahko nekoč naselile v tem Mestu.

Današnje feministične študije prav gotovo najdejo v Knjigi o mestu dam tako mnoge prednosti kot tudi mnoge pomanjkljivosti. Na mnogih mestih je mnenje Christine de Pizan še vedno aktualno, a spet na drugih že zastarelo. Pri vsem tem se moramo zavedati, da je bila pisateljica le rojena v poznem srednjem veku in da je bila pod določenim vplivom takratne družbe. Kljub vsemu pa nam s svojo knjigo osvetli marsikatero vprašanje o življenju žensk v srednjem veku in je zelo pomemben vir za vsakogar, ki se s to tematiko ukvarja.

Na koncu naj pohvalim samo še to, da lahko Christine de Pizan (v prevodu Tatjane Jurkovič in s spremno besedo Eve D. Bahovec) beremo tudi v slovenskem jeziku in si zaželim še več tovrstnih prevodov »glasov žensk«.

Mojca Kovačič

Grofje Andeško-Meranski. Prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku. Ur. Andreja Eržen, Toni Aigner. Kamnik : Zveza kulturnih organizacij Kamnik, 2001. 257 strani.

Po razstavi v kamniški Galeriji Veronika z naslovom *Grofje Andeški, vzpon in zaton dinastične rodbine*, ki jo je jeseni 1999 pripravila Zveza kulturnih organizacij Kamnik, je to isto društvo organiziralo tudi dvodnevni mednarodni simpozij o grofih Andeških, ki je potekal od 22. do 23. septembra 2000. Referati, katere so sodelujoči predstavili na simpoziju, so v novembru 2001 izšli tudi v posebej za to izdanem slovensko – nemškem dvojezičnem zborniku.

Uvodna razprava Petra Štiha, *Kranjska v času Andeških grofov*, obravnava približno stoletje in četrto dolgo obdobje, v katerem so bili Andeško-Meranski grofje in vojvode povezani s Kranjsko. Predvsem pa se osredotoči na razjasnitev zelo zapletenega zgodovinskega razvoja Kranjske in vprašanja mejnogrofovske oblasti na Kranjskem. V veliki meri se pri tem opira na raziskave Ljudmila Hauptmanna in njegovo razpravo *Nastanek in razvoj Kranjske*, katera je v slovenskem prevodu izšla leta 1999. Dejstvo, da Andeški v svojem naslovu niso uporabljali naslova mejnega grofa za Kranjsko, a so na Kranjskem dejansko vladali, je mogoče razložiti s tem, da so oglejski patriarhi svojo mejnogrofovsko oblast podeljevali naprej v (pod)fevd, kar je bila edinstvena praksa v širšem jadransko-alpskem prostoru. S tem pa so vzpostavili institucijo namestnika mejnega grofa.

V prispevku *Vojvodina Meranija – zgodovina, pomen, umestitev* se Toni Aigner ukvarja s vprašanjem, kaj je sploh pomenil naziv »vojvoda Meranski« in od kod le-ta izhaja. Najprej se ustavi pri vprašanju, kdaj in kako so grofje Wittelbaško-Dahavski, ki so se prvi imenovali »*duces Meraniae*«, prišli do tega naziva in kaj jim je le-ta pomenil. Še najbolj se mu zdi verjetna teza zgodovinarja iz prve polovice 19. stoletja, Josepha von Hormeyerja, ki pravi, da je Konrad von Dachau dobil vojvodski naziv leta 1140 od madžarskega kralja Gejze. Vendar pa dodelitev vojvodskega naziva s strani inozemskega vladarja ni bila zares priznana, saj v listinah zasledimo družino Wittelsbach-Dachau večinoma imenovano kot grofe, čeprav so se sami imenovali vojvode. Zakaj in kako pa je leta 1180 naziv »vojvoda Meranski« prešel na andeške grofe? Zgodovinarji so si tukaj glede sklepov, ki izhajajo iz obstoječih in poznanih dokumentov, enotni. Po izumrtju tiste veje družine Wittelsbach-Dachau, ki so nosili naslov vojvod Meranskih, se je cesarju Frideriku I. zdelo lažje naziv oddati kot pa ustvariti novo vojvodino. Prehod naziva na Andeške (na Bertolda IV.) je logičen, saj so štaufski cesarji potrebovali njihovo pomoč, tako pri varovanju alpskih prelazov kot tudi zaradi nesporazumov s papežem in severno italijanskimi mesti. Bertold IV. in njegovi nasledniki so bili s tem podrejeni neposredno cesarstvu in kroni. Avtor se dotakne tudi vprašanja, kam vse so od 14. stoletja dalje, odkar je izginila s političnega zemljevida, umeščali vojvodino Meranijo. V 14. stoletju je bila Dalmacija že (ali še?) navedena kot sedež vojvodine, kasneje pa so jo začeli iskati utemeljitve za politične interese. Postavljali so jo na Tirolsko, Zgornjo Saško in celo na Češko. Avtor razprave zavrne tudi poskuse razlage iz 20. stoletja, da naj bi bilo mesto Merano del Lungare, ki se je poskušalo uveljaviti med Benetkami, Oglejem in vsemi istrskimi mesti, sedež vojvodine. Prav tako napačno je tudi mnenje, da

bi mestece Miranje v obalnem pasu ob Jadranu lahko bilo latinska »Merania«. Dejstvo, da je Bertold IV. uporabljal različna naziva, »dux Meraniae« in »dux Dalmatiae«, Toni Aigner utemelji z razlago, da je morala biti Meranija znotraj ali vsaj na meji z Dalmacijo, sicer Bertold ne bi mogel kar tako poljubno uporabljati enkrat enega, drugič drugega naziva. V zadnjem odgovoru na vprašanje, kje naj bi po današnjih spoznanjih ležala vojvodina Meranija, to tezo še natančneje pojasni.

O arheoloških izkopavanjih na Malem gradu v Kamniku, si podrobneje lahko preberemo v članku z naslovom *Groffe Andeški in Mali grad v Kamniku*, avtorja Milana Sagadina. Verjetno so z gradnjami začeli že od 3. četrtine 11. stoletja, vendar se je večja gradbena vnema pokazala šele od sredine 12. stoletja. Takrat je grad moral dobiti novo vlogo, saj je Kamnik v času Bertolda III. in Henrika IV. Andeškega postal novo središče velikega zemljiškega gospodstva.

O povezavah grofov Andeških in pražupnijo Cerkle govori prispevek Janeza Močnika, *Andeški in samostan Velesovo*. Prva pisna pričevanja Andeških v cerkljanski okolici so povezana s Sofijo, soprogo Bertolda II. Andeškega, ki je pred smrtjo zapustila benediktinskemu samostanu v Diessnu mnoga posestva in dva dvorca na gori Sv. Štefana. Nato na povezave naletimo okrog leta 1150, ko je andeški ministerial v Kokri, Meinhard Schabab, na pogrebu svojega nečaka Meinhalma Velesovskega, potrdil svoje obdaritve vetrinjskemu samostanu. Najpomembneje in kar je tudi cilj referata pa je dejstvo, da je leta 1238 oglejski patriarh Bertold Andeški potrdil ustanovitev ženskega samostana Velesovo.

Damjan Hančič je svoj referat, *Nastanek samostana Mekinje v povezavi z Andeškimi*, razdelil na dva dela. V prvem delu je predstavil izvor Gallenbergov in njihovo povezavo z Andeškimi. Bili so namreč nekdanji andeški ministeriali. Drugi del pa zajema vlogo le-teh pri ustanovitvi samostana klaris v Mekinjah. Glede izvora Gallenbergov nam zgodovinarja Walter Brunner in Dušan Kos podajata dve različni tezi. Po Brunnerju naj bi bili kranjska plemiška družina, ki se je poimenovala po gradu Gallenberg/Gamberk v bližini Zagorja ob Savi. Na Kranjsko pa so prišli, ravno tako kakor Galli, kot ministeriali gospodov Andechs-Meranskih. Za razliko od Brunnerja, Dušan Kos zagovarja tezo o sorodstveni povezavi med Galli in Gallenbergi. Kljub različnim interpretacijam pa ostaja dejstvo, da je bilo področje, kjer je bil samostan klaris, pred tem nedvomno andeško ozemlje, kjer so prebivali njihovi ministeriali. Avtor prispevka se ustavi še pri problemu glede razlage krajevnega imena Mekinje oziroma njegove nemške oblike »Münchendorf« ali »Münckendorf«. O ustanovitvi in začetnih težavah samostana klaris v Mekinjah pa nam Damjan Hančič pove nekaj več na koncu svojega referata.

Naslednji je prispevek Marka Košana z naslovom *Andeški Slovenj Gradec*. Govori o pomembnih poglavjih zgodovine Slovenj Gradca in Mislinjske doline, ki so povezani z gosposčino grofov Andechs-Meranskih. Po izumrtju Spanheimov je grad Slovenj Gradec prešel v roke grofov Weimar-Orlamünde, preko njih pa na Andeške. Prvi pravi slovenjgraški gospod je postal Bertold III, ko je po letu 1151 podedoval po svoji materi, Sofiji Weimar-Orlamünde, tudi Slovenj Gradec. Pred koncem 12. stoletja so Andeški, natančneje Bertold IV., pozidali novo naselbino, ki je prevzela ime Gradec, medtem ko so starejši kraj pod gradom poimenovali Stari trg. Po smrti Henrika IV. Andeškega, le-ta se je pogosto zadrževal na svoji slovenjgraški posesti, je ozemlje pripadlo oglejskemu patriarhu Bertoldu Andeškemu. Ta pa je bil za zgodovino Slovenj Gradca zelo pomemben, saj je bil zaslužen za nenavadno stavbno zasnovo župnijske cerkve sv. Pankracija in za gradnjo nove cerkve v čast sv. Elizabete Turinške. Menda si je patriarh dal blizu te cerkve sezidati palačo. V Slovenj Gradcu je delovala tudi kovnica denarja, ki je imela v času Andeških pomembno, a bolj lokalno vlogo. Glede začetkov delovanja pa so si mnenja raziskovalcev različna.

V svojem referatu, *Svetniki in blaženi Andeški*, nam Marijan Smolik najprej razloži razliko v pomenu besede svet (sanctus) in blažen (beatus), nato pa nam našteje tiste osebe izmed Andeških, ki so živele svetniško in tiste, ki so bile tudi uradno razglašene za svetnike (bl. Ratard, sv. Rato, bl. Matilda, bl. Evfemija, sv. Hedvika, najslavnejša andeška svetnica sv. Elizabeta Turinška in njena hči Jedrt, ki jo v njeni domovini častijo kot blaženo).

Bernd Ulrich Hucker v članku, *Andeško Meranski Zadar in četrta križarska vojna (1202/04)*, opiše pojave, ki so spremljali preusmerjeno četrto križarsko vojno (ta se konča 1204 z osvojitvijo Bizanca) in s katerimi so bili Andeško-Meranski dvojno prizadeti. Prvič zaradi svojega naziva (naziv mejnih grofov v Istri in vojvod Meranskih) na jadranski obali, drugič pa zaradi sorodstva (Andrej II. Madžarski je bil zet meranskega Bertolda IV.). Podrobneje nam predstavi politiko kralja Filipa Švabskega, ki je leta 1202 pripeljala do osvojitve Zadra, ki je bil podložen tedanjemu madžarskemu princu in kasnejšemu kralju Andreju. Otroci meranskega vojvode Bertolda, Ekbert, Henrik, Oto in Gertruda (poznejša madžar-

ska kraljica) so morali napad na Zadar doživljati kot neposreden poseg na področje moči obeh svojih družin. Od odpadniških križarjev so izvedeli za pogajanja pobeglega pretendenta Aleksija IV. s kraljem Filipom in mejnim grofom Bonifacijem ter tudi za poslanstvo Filipa, katerega težnje po vzhodnem cesarstvu so prišle dobro do izraza. Gertruda in njeni bratje so mislili, da je samo zato prišlo do napada na Zadar. In s tem so Filipa razglasili za odgovornega in sklenili, da bo moral plačati za svoja dejanja. V tem vidi avtor tudi vzroke za sodelovanje Henrika in Ekberta pri umoru kralja Filipa. Na koncu sledi še časovna preglednica dogodkov med leti 1197 in 1204.

Filipovega umora se dotakne tudi referat Aloisa Schütza, *Henrik Istrski in njegova povezava s kraljevim umorom v Bambergu*. Vendar avtor nasprotuje mnenju Huckerjevega referata in postavi antitezo, da so bili Andeški v letih 1208/1209 po krivem obsojeni domnevne udeležbe pri kraljevem umoru. Prvič, umor kralja Filipa Švabskega bi za Andeške namreč pomenil nevarnost pravkar pridobljene grofije Burgundije; drugič, andeška brata se nista zavedala svoje krivde, saj sta se po svojem prihodu na Madžarsko obrnila na papeža, ker sta bila prepričana, da jima bo pred cerkvenim sodiščem uspelo dokazati svojo nedolžnost; tretjič, medtem ko so se Andeški trudili, da bi po sodni poti razjasnili okoliščine kraljevega umora, so njihovi nasprotniki to preiskavo poskušali preprečiti; in še četrtič, palatinski grof Oton Wittelsbaški ni ravnal po svojih nagibih, temveč po nalogu tretjega – kralja Otona IV. (Filipovega tekmeča za prestol).

Osrednja oseba prispevka z naslovom *Agnes Andeško-Meranska, francoska kraljica*, avtorja Wolfgang Schlegla, je hčerka meranskega vojvode Bertolda IV. Torej Agnes, tretja žena francoskega kralja Filipa Avgusta, ki je bila zaradi zakonskega konflikta med Filipom in Ingeborg (njegova druga žena) potisnjena v ozadje. Po smrti svoje prve žene Izabele von Hennegau, s katero je imel sina Ludvika, se je poročil z Ingeborg Dansko, a jo je zapustil že dan po poroki. Filip Avgust se je nato poročil z Agnes, kar pa je povzročilo dvajsetletni spor med Dansko in papežem na eni strani ter francoskim kraljem na drugi. Agnes je do svoje smrti 1201 živela skupaj z otroki na gradu Poissy. Neomajna in nedovoljena ljubezen med Filipom in Agnes je bila tudi odlična inspiracija ljubezenskim pesnikom.

Namen prispevka Janeza Majcenoviča, *Veronika z Malega gradu – ukleta grofica andeška?*, je bil poiskati zgodovinske sestavine pripovedke o Veroniki z Malega gradu. Skušal jih je najti v nekaterih andeško-meranskih ženah, in sicer v: Agnes, ženi francoskega kralja Filipa Avgusta, ogrski kraljici Gertrudi, istrski mejni grofici Sofiji in Agnes III. Andeški. Mogoče bi celo lahko korenine zgodbe prepoznali v usodi nesrečne Veronike Deseniške ali pa bi lahko duhovno sorodstvo kamniške Veronike iskali tudi pri andeških ministerialih Gallenbergih.

O bleščeči karieri Bertolda V. Andeškega je govora v članku Staneta Okoliša z naslovom *Patriarh Bertold v politiki družine Andechs*. Njegova odločitev za duhovništvo ni bila rezultat njegovega nagnjenja ali osebnega prizadevanja, temveč veliko bolj posledica rodbinskih razmer. Svojo kariero je začel kot bamberski stolni prošt (škof v Bambergu je bil njegov brat Ekbert). S pomočjo svoje sestre ogrske kraljice Gertrude je bil potrjen za nadškofa v Kalocsi na Ogrskem, kjer je služboval od leta 1207 do 1218. Torej do leta, ko je bil izvoljen za oglejskega patriarha. Ta naslov ni bil samo ena najvišjih časti v Cerkvi, temveč je predstavljal tudi oblast posvetnega kneza z vojvodskimi in mejnogrofovskimi naslovi ter obsežnimi posestvi.

Kot zadnji je v zborniku objavljen prispevek *Ministeriali grofov Andeških na Kranjskem (do sredne 13. stoletja)*. Avtor tega zelo obsežnega članka, Dušan Kos, na podlagi listin in tradicijskih notic preuči obvladovanje andeških ministerialov, njihovo življenje, navade, ambicije in posebnosti, s tem pa tudi opiše andeški način vladanja in uprave. Andeški so si v času od prihoda na Kranjsko (nekaj ministerialnih družin so si pripeljali s seboj) do izumrtja, svojo prvotno posest povečali in zaradi tega rabili tudi vedno več ministerialov, s pomočjo katerih so lahko svoja posestva upravljali. Tako v članku spoznamo: Mengeške, Kamniške, Mekinjske oziroma Gallenberške, najpomembnejšega ministeriala na Gorenjskem – Majnharda Schababa in njegove naslednike, ki so se kasneje poimenovali po nanovo zgrajenem gradu Gutenbergu, Gerloha Velesovskega, Svibenjske, Galle, Limberške, Krške, ministeriale, ki so živeli v zahodnem delu kamniško-kranjskega gospostva in se omenjajo šele po letu 1204; višnjegorski ministeriali, s katerimi andeški formalno niso mogli povsem svobodno razpolagati. Na koncu so dodane še genealoške preglednice nekaterih od zgoraj naštetih ministerialskih rodbin in zemljevid z vrisanimi sedeži andeških ministerialov na Gorenjskem do sredne 13. stoletja.

Mojca Kovačič